

Uutta viiniä vanhoista leileistä

■ JUHA SILTALA

Henrik Meinander: *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaishana*. Siltala 2009.

Henrik Meinander käy rohkeasti tekemään uutta synteisiä Suomen historian toisesta puhkikalutusta kohtalonvuodesta 1944. Silloin Suomi irtautui sodasta Neuvostoliittoa vastaan, vältti Saksan puolella taistelleista pikkuvaltioista ainoana miehityksen ja kohtasi uuden vaiheen, joka porvareista ja oikeistososiaalidemokraateista tuntui vaaran vuosilta, kansandemokraateista ”demokraattiselta käänteeltä”. Henkisellä tasolla hypy tuntemattomaan merkitsi identiteettityötä, jotta ihmisille ilmeisen tarpeellinen biografinen johdonmukaisuus olisi saatu sovitettua tapahtuneeseen.

Meinanderin työ yhdistää virkistävällä tavalla lujatekoista vanhaa sotahistoriaa uuteen sotahistoriaan, joka on avannut poliittisten päätöksentekijöiden perspektiivin rinnalle rivimiesten kokemuksia, kotirintaman tunnelmia, naisten ja lasten maailmaa sekä sankarihistorian rinnalle haavoittumisen historiaa. Jos perinteinen poliittinen historia taipuu operoimaan abstrakteilla valtiomöykyillä ja tarkastelemaan rintamatilannetta pääesikunnan karttapöydältä, uusi sotahistoria hukkaa huonoimmillaan yksilökokemusten kontekstit ja jättää pohdinnan niiden edustavuudesta sivuun. Meinanderin työssä puolestaan yhdistyvät kummankin perinteen hyvät puolet. Kokemusten subjektiivisuutta tai aika-

laisperspektiin rajoituksia voidaan verrata siihen väistämättä tynnympään ja jälkiviisaaseen rekonstruktion tapahtumista ja vaihtoehtoista, jonka historiantutkija on voinut rakentaa uusimmasta tutkimuksesta, mutta myös diplomaattisista alkuperäislähteistä ja tunnetuista muistelmista.

Toisen maailmansodan ja totalitarismien historian uusimpaan puintiin on kuulunut myös moraalihistoria. Viime aikoina on pohdittu länsivaltojen välillistä vastuuta etnisistä puhdistuksista ja pakko-siirroista sekä vertailltu terroripommituksia holokaustiin. Juutalaisvaino ei onnistunut yksin SS:n voimin, miehityt maat eivät olleetkaan vain viattomia uhreja. Saksan liittolaisuuteen ajatuneita maita on arvioitu jopa tympeän moralisoivasti, ikään kuin niiden johtoliitit olisivat toimineet tyhjiössä ja menneet Belsebubin kellokkaan pelkkää pahuuttaan. Tähän mennessä poliittinen historia on päättynyt kaihtamaan moraalisia tuomioita päästyään tapahtumien aikalaikirjallisuuden ja ensimmäisten paljastusten yli. Kremlhän ei ole raastuvanoikeus eivätkä historialliset näyttövaatimukset juridisia. Meinander tahtoo ottaa moraaliarviot mukaan hylkäämättä historiallista suhteellisuudentajua. Hän lähtee siitä, mitä ”sen aikaiset toimijat tiesivät ja tunsivat, millaisia valinnanmahdollisuuksia heillä oikeastaan oli ja mistä he sen vuoksi olivat vastuussa”.

Saksan vaikutuspiiriin pyrkiminen ja sieltä ulosmurtautumisen ajoitus ovat meillä jääneet syytely- ja puolustuskykyiseksi sotasyyllisyysoikeudenkäynnin vuoksi, vaikka ammattihistorioitsijoille liittoutuminen pahan kanssa, vie-

lä pahemman mielusta pääsemiseksi on pitkään ollut itsestään selvää. Hyviä vaihtoehtoja ei ollut tarjolla. Meinanderin tutkimus täydentää nykytutkimuksen vaikutelmaa optimaalisimman tien kulkemisesta ja ajoitusten onnistumisesta hätkähdyttävän hyvin, osin myös onnellisten sattumien kautta. Hitlerin Saksa sai pelastaa Suomen ja siitä päästiin irti vaiheessa, jolloin sen ote pohjoiselta Itämereltä kirposi ja Neuvostoliiton joukot olivat siirtyneet Valko-Venäjälle ja Puolaan.

Karl-Heinz Frieserin ja Bernd Wagnerin (2007) tutkimustulokset Saksan keskisen armeijaryhmän romahduksesta kesällä 1944 eivät olleet aikalaisten tiedossa eivätkä vielä tarpeellisessa määrin Tuomo Polvisenkaan hänen kirjoittaessaan ansiokkaan kirjasarjansa *Barbarossasta Jaltaan*. Meinander osaa antaa niille asiaankuuluvan merkityksen, samoin Leningradista vyöryneen offensiivin pysäyttämiseen Narvajoelle vuoden 1944 alusta elo–syyskuuhun 1944. Narvan rintaman puolustaminen paljolti myös virolaisilla joukoilla Suomen pitämiseksi Saksan rintamassa maksettiin pohjoisen armeijaryhmän päätyminen Kuurinmaan mottiin. Kannaksen taistelut vaikuttivat siten laaja-alaisemmin kuin Suomi-keskeisestä näkökulmasta on arvattukaan.

Meinander tietää Saksan valmiuden luopua Petsamon nikkelistä vuoden 1944 alussa, mutta tätä tietoa olisi voinut tukea Norjan armeijan pahenevilla huoltovaikeuksilla Petsamon rintamalla, jotka tekivät Narvikiin päin vetäytymisestä ajan kysymyksen jo ennen lokakuuta 1944. Saksan pihtiote kirposi vuonna 1944 suomalaisista riippumattomista syistä, mutta hyppäämi-

nen juuri oikeasta aikaikkunasta jäi päättäjien oman harkintakyvyn varaan. Saksan oli oltava vielä tarpeeksi mutta ei liian vahva, eikä Neuvostoliitto saanut olla vielä liian vahva. Ei ihme, että päättäjät stressaantuvat. Meinander toteaa stressiperäisen oireilun, jota Mannerheimin käsirohmutat kaiketi ilmensivät lievimmillään ja pääministeri Antti Hackzellin sydänkohtaus Moskovassa pahimmillaan.

Pelipanoksena nähtiin koko kansan tai ainakin eliittiryhmien kyydyitys Siperiaan, joten jännittäminen ei ihmetytä. Andrei Ždanov pelottelikin miehityksellä, mutta todellisuudessa Neuvostoliitto ei voinut eikä halunnut toteuttaa sitä. Suomen armeija oli vakiinnuttanut rintaman ja oli paremmin varustettu kuin milloinkaan, mikä nosti miehityksen hintaa, Sotilasmaantieteelliset tavoitteet saivat riittää. Maksimitavoitteena Kannaksen suurhyökkäyksen aikana näyttäisi väikkyneen vuoden 1743 raja ja runsaasti tukikohtia. Viime kädessä tavoitteena oli Suomenlahden sulkeminen eli Pietari Suuren merilinnoituksen hallinta.

Meinanderin kirja ei muuta käsitystä, joka tutkimuskirjallisuudesta on vakiintunut. Suomen pelasti geopolitiittisen perifeerisyyden, valtauksen kustannuksia nostavan vastarinnan ja suurvaltojen voimasuhteiden muutosten suotuisa yhdistelmä sekä aikanaan ankarasti arvostellun johtoryhmän reaali-poliittinen pelisilmä. Rauhantunnustelujen katkeamisen ja Ribbentrop-sopimuksen jälkeen aktivoitunut rauhanoppositio yritti Ruotsin kanssa ohittaa hallituksen, mutta myöhästyi. Mannerheimia oltiin jo suostuttelemassa johon ja Ribbentrop-sopimusta mi-

tätöimässä siihen vedoten, että Saksa oli joutunut jo vetämään apunsa etelään.

Meinander tarjoaa kypsän synteesin vuoden 1944 sotilaspoliittisista vaiheista kansainvälisine kytkentöineen, mutta vanhan viinin tarjoilu uudesta astiasta ei vielä tekisi teoksesta mainittavaa tutkijan omista oivalluksista huolimatta. Kirja nousee merkittäväksi mallitutkimukseksi punoessaan virallisen agendan kanssa eritahtisen arjen, talouden ja kulttuurin mukaan samaan loimeen. Se on ollut Meinanderin tavaramerkki jo *Tasavallan tiellä* -teoksessa (1999). Kirja etenee kuukausittain, muttei kronikoivasti, sillä jokainen kuukausi valottaa keskitetysti jotakin teemaa. Sodan suvantokohdat nostavat esiin väestönsiirrot, sotilapset, sotavankityön, kirjabuumin ja populaarikulttuurin sekä sotatrauman tuottaman todellisuuden katkoksen reparatiivisen käsittelyn saduissa, *Muumissa* tai *Pessissä ja Illusiassa*. Aseveljeyden arkinen puoli saa sijansa lokakuussa saksalaisten vetäytymisen tai karkottamisen yhteydessä, kun taas sotataulouden jatkuminen, kotiuttaminen ja moraalitalous verhoutuvat marraskuun loskaan.

Vuosi 1944 vaikuttaa mentaalisesti sateenharmalta, vaikka karkajantaluttajien lisäksi kirjaa piristää myös valokuva hilpeistä naisista odottamassa pääsyä vihdoin avattuun ravintolaan. Aselepo aukaisi viiveellä Alkon hanat, ja nurkista päästiin tanssimaan avarampiin tiloihin – monien mielestä yli hautojen. Syntyvyyden lisäystä saatteli rikollisuusaalto, jossa on riittänyt tulkittavaa nykyaikaan asti. Todettakoon, että myös Saksassa ja Japanissa koettiin heti sodan päätyttyä

seksuaalisen vapautumisen lyhyt-aikainen vaihe, ennen kuin siirryttiin tappion ja syyllisyyden hyvitämiseen työnteolla. Monille veteraaneille ryyppääminen toisten veteraanien kanssa jäi ainoaksi keskusteluterapiaksi, muutoin ahdistus oli sidottava jälleenrakennukseen. Myös muissa maissa sotasukupolvi turvautui viinaan vielä kauan. Sotasukupolven oli pakko pärjätä sodan jälkeenkin eikä sillä ollut varaa lamaantua sisäisiin haavoihinsa. On myös esitetty tulkin-toja, että jotakin sotakokemuksesta olisi siirtynyt seuraaviin sukupolviin ankaruutena omaa heikkoutta kohtaan.

Loppuluku yhdistää sotasyllisyysoikeudenkäynnin ja sotakorvaukset sodan muistamiseen ja työstämiseen identiteettien osana. Vaikka Suomi selvisi sodasta vähin vaurioin verrattuna useimpiin muihin maihin, etenkin Puolaan tai Viroon, joiden väestönmenetykset nousivat kolmanneksen tai neljänneksen, täkäläistä kokemusmaailmaa varjosti tappio. Ajatuksia kahlitsi joutuminen Neuvostoliiton etupiiriin ja länsivaltojen puuttuva intressi Itämeren perukkaa kohtaan. Muidenkin kuin historioitsija-upseeri Arvi Korhosen mielestä toistaiseksi riitti kansan biologinen henkiinjääminen, moraalisen oikeuden hakeminen tuntui vastuuttomalta haihattelulta. Erik Heinrichs, Mannerheimin luottomies ja yleisesikunnan päällikkö, laati keväällä 1945 ensimmäisen suunnitelman lounaisrannikon puolustamiseksi länsivaltojen hyökkäykseltä, jotta puna-armeijan ei tarvitsisi edetä sinne saakka. Sopeutuminen välttämättömään oikeutta hakematta kantautui opetuksena suomet-

tumisaikaa pitemmälle. Ulkomaailma on yhä uudestaan näyttänyt musertavana realiteettina, jota ei voi muuttaa. Sodasta olisi voinut lukea sellaisenkin opetuksen, että suuremmalle kannatti ainakin joskus panna vastaan, sillä suurempikin sopeutti vaatimuksiaan, kun niiden hinta nousi.

Meinander arvelee, että sotien merkitys suurena kertomuksena karisee kulttuurin monimuotoistumisen myötä. En usko, että vaikutussuhde on niin suoraviivainen. Paradoksaalista kyllä, mitä enemmän globaalin kilpailun paine repii ja riepottaa Suomea, sitä arvokkaammalta muisto yhteisestä kamppailusta ja selviytymisestä tuntuu. Meinanderin teos sisältää sodan kaikki puolet ja nousee Anthony Beevorin veroiseksi sotilaallisten termien paikoittaista horjuvuutta lukuun ottamatta.

Kun teos rakentuu ainakin osittain alkuperäislähteille, ottaa oppineesti huomioon aikaisemman tutkimuksen ja esittää asiat kaikille avautuvalla tyylillä, vältetään kansainvälisesti tasokkaan tutkimuksen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen käsitteellisenkin erottaminen. On kuitenkin odotettavissa, että kotimainen monografia kirjallisuudenlajina kuolee. Sen sijaan julkaistaneen kapea-alaisia referree-artikkeleita englanniksi varovaisesti argumentoiden, oppikirjoja ja yleisteoksia suomeksi niin kauan kuin tekijänoikeudet pysyvät tekijöillä ja pohdiskelevia esseekirjoja jo tehdyn työn pohjalta, jos aikaa jää. On mukava nähdä näiden tehtävien hoituvan vielä yksissä kansissa.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston Suomen historian professori.